

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

Bakalářská práce

2024

Tereza Mouchová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

**Národopisná Morava a role lidové kultury
v Protektorátu Čechy a Morava**

Bakalářská práce

Autorka práce: Tereza Mouchová

Studijní program: Teritoriální studia

Vedoucí práce: Mgr. Tereza Juhászová

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.
4. Při přípravě této práce autorka použila DeepL Write za účelem přesného překladu abstraktu a závěru. Po použití tohoto nástroje/slужby autorka obsah podle potřeby zkontrolovala a upravila a přebírá plnou odpovědnost za obsah publikace.

V Černošicích dne 28. dubna 2024

Tereza Mouchová

Bibliografický záznam

MOUCHOVÁ, Tereza. *Národopisná Morava a role lidové kultury v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha, 2024. 40 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Tereza Juhászová.

Rozsah práce: 62 179

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na organizaci Národopisná Morava, která vznikla v Uherském Hradišti v roce 1939. Vedle svého národopisného zaměření, které zahrnovalo pořádání národopisných akcí a kurzu, spolupracovala tato skupina s okupační a protektorátní správou. Práce se zabývá procesem vzniku této organizace, charakteristikou jejího programu a fungováním v rámci Protektorátu Čechy a Morava. První část práce se věnuje vztahu této skupiny s Národním souručenstvím a okupační správou, který vedl k tomu, že během druhé světové války získala Národopisná Morava monopol na pořádání národopisných slavností. Druhá část práce se zaměřuje na způsoby, jakými Národopisná Morava využívala lidovou kulturu k dosažení svých cílů a prosazení zájmů. Cílem je ukázat propojení politických témat s lidovou kulturou v rámci periodik, do kterých členové Národopisné Moravy přispívali, za pomoci obsahové analýzy. Tato spojitost je dále zkoumána i v souvislosti s národopisnými slavnostmi, které se díky oblibě lidové kultury těšily hojné účasti. Akce pořádané Národopisnou Moravou a národopisné slavnosti obecně byly jedněmi z mála událostí, jež byly podporovány státní správou. Národopisná Morava skrze spojení těchto dvou rozdílných oblastí ovlivňovala regionální obyvatelstvo a posilovala jejich kontakt s politickými tématy i prostřednictvím kulturních akcí.

Abstract

The bachelor thesis focuses on the group Národopisná Morava, which was founded in Uherské Hradiště in 1939. In addition to its ethnographic focus, which included the organisation of ethnographic events and courses, the group also cooperated with the occupation and the Protectorate administration. The thesis deals with the process of its establishment, the characteristics of its programme and its functioning within the Protectorate of Bohemia and Moravia. The first part of the thesis is also devoted to the relationship of this group with Národní souručenství and the Occupation Administration, from which Národopisná Morava gained a monopoly on the organisation of ethnographic festivals during the years of World War II. The second part of the thesis analyses the ways in which Národopisná Morava used folk culture to achieve its goals and promote its interests. The aim is to show, through content analysis, the connection between political issues and folk culture within the periodicals to which members of Národopisná Morava contributed. This connection is further explored in relation with ethnographic festivals, which were well

attended due to the popularity of folk culture. The events organised by Národopisná Morava and ethnographic festivals in general were among the few events that were supported by both the Protectorate and the Occupation Administration. This combination of two different spheres was used to influence the population and to increase their contact with political issues and cultural events.

Klíčová slova

lidová kultura, Národopisná Morava, Uprkův kraj, národopisné slavnosti, kroj, Protektorát Čechy a Morava, druhá světová válka

Keywords

folk culture, Národopisná Morava, Uprkův kraj, ethnographic festivals, folk costume, Protectorate of Bohemia and Moravia, World War II

Title

Národopisná Morava and the Role of Folk Culture in the Protectorate of Bohemia and Moravia

Poděkování

Na tomto místě děkuji své vedoucí práce Mgr. Tereze Juhászové za její připomínky a odbornou pomoc při vypracování práce.

Obsah

Úvod	8
1. Národopisná Morava	12
1.1 Vznik Národopisné Moravy	12
1.2 Organizační struktura	13
1.3 Program Národopisné Moravy	14
1.4 Vztah Národopisné Moravy s Národním souručenstvím a okupační správou	17
1.5 Účast členů Národopisné Moravy v iredentistickém hnutí	19
1.6 Ukončení činnosti Národopisné Moravy	22
2. Využívání lidové kultury	24
2.1 Národopisné akce	27
2.2 Kroje	30
2.3 Periodika s příspěvky členů Národopisné Moravy	32
Závěr	35
Summary	36
Použitá literatura	37

Úvod

Bakalářská práce zkoumá problematiku skupiny Národopisná Morava, která působila na Moravě od konce třicátých let 20. století až do konce druhé světové války. Tato národopisná skupina vznikla v roce 1939 a byla jednou z organizací, která v rámci Protektorátu Čechy a Morava spolupracovala s okupačními silami a protektorátní správou. Díky této spolupráci a činnosti, která byla v souladu s ideologií státních struktur, bylo Národopisné Moravě, na rozdíl od jiných skupin, v období druhé světové války umožněno působit.

Motivací k výběru této problematiky byla absence rozsáhlého a komplexního přehledu dané oblasti. Existuje několik prací, které se věnují tomuto tématu okrajově a zaměřují se převážně na obecnější aspekty.¹ Záměrem práce je poskytnout pohled na tuto národopisnou skupinu, která byla spjata právě s lidovou kulturou a ukázat, jakým způsobem ji využívala pro své potřeby. Národopisná Morava byla jedinečná svým programem a díky podpoře ze strany Německa i Protektorátu a svému úzce provázanému vztahu s národopisnou činností měla značný vliv na místní obyvatelstvo.

V první řadě práce představuje fungování dané instituce v období Protektorátu Čechy a Morava a charakterizuje její program. Současně se zaměřuje na zkoumání způsobů, jakými byla lidová kultura využívána k propagaci postojů Národopisné Moravy, jež často reflektovaly nacistické ideály.²

Mezi primární zdroje využité v této práci patří periodika Lidová tvorba, Moravská orlice a Uprkům kraj. Poslední z uvedených periodik bylo přímo vydáváno Národopisnou Moravou, do dalších její členové pouze přispívali svými články. Výběr těchto pramenů byl zvolen z důvodu, protože členové Národopisné Moravy přispívali do jejich obsahu, a tudíž se v nich nejlépe odrážejí postoje, názory a program celé společnosti. Tímto způsobem je možné lépe porozumět kontextu a atmosféře, ve kterém Národopisná Morava působila, a získat širší pohled na její vztah k lidové kultuře a politickému dění.

Pro analýzu článků ze tří výše zmíněných periodik byla aplikována metoda obsahové analýzy. Obsahová analýza představuje jednu z analytických metod, která si klade za cíl systematicky a objektivně popsat obsah sdělení obsaženého v materiálech, v případě této

¹ Viz Tomáš Pasák, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945* (Praha: Práh, 1999), dále Ivo Pejčoch, *Fašismus v českých zemích: fašistické a národněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945* (Praha: Academia, 2011) a jiné.

² Pejčoch, *Fašismus v českých zemích*, 259–262.

práce ve třech vybraných periodikách.³ Analýza byla zaměřena na vyhodnocení konkrétních aspektů, především na využívání lidové kultury a propojení politických textů s články zabývajícími se lidovou kulturou. Cílem tohoto přístupu bylo hlubší porozumění způsobu, jakým Národopisná Morava integrovala prvky lidové kultury do svých aktivit a jak se prolínala politická a kulturní témata v uvedených periodikách. Data byla systematicky prozkoumána s cílem identifikace klíčových témat relevantních pro tuto studii.

Problematika činnosti Národopisné Moravy zůstává v literatuře pouze částečně prozkoumána. Předkládaná práce čerpá zejména z prací Františka Mezihoráka, konkrétně z publikací „Hry o Moravu“⁴ a „Moravský extrémní regionalismus a pokus o Velké Slovensko 1939–1945“.⁵ Tyto historické studie poskytují systematický přehled událostí na Moravě a analyzují zejména iredentistické hnutí, části děl jsou ale věnované i práci Národopisné Moravy. Další důležitou publikací od stejného autora je stať „Moravskoslovenská společnost a Národopisná Morava“⁶ z publikace Mikulovská sympozia XXII., která se zabývá transformací organizace. Je třeba poznamenat, že v jeho pracích je občas patrný populárně naučný styl a ne vždy jsou vždy u citací uvedené zdroje. Dalším významným zdrojem je článek Soni Kocábové „Národopisná Morava“.⁷ Tento článek navazuje na práci Františka Mezihoráka a doplňuje ji o analýzu dalších archivních pramenů. Jeho struktura je systematická a poskytuje přehledné zhodnocení jednotlivých aspektů fungování Národopisné Moravy.

V druhé části práce, jež je věnovaná lidové kultuře, byly zásadními sekundárními zdroji zejména práce Blanky Soukupové, konkrétně její článek „Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava“⁸ z Národopisného věstníku a „Antisemitismus krojovaných kolaborantů v kontextech protektorátní mytologie a propagandy. K aktivitě Národopisné Moravy“⁹ z publikace „Židé a Morava“. Dále byl využit

³ Margrit Schreier, *Qualitative content analysis in practice* (Londýn: SAGE Publications Ltd., 2012): 1–9.

⁴ František Mezihorák, *Hry o Moravu. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938–1945* (Praha: Mladá fronta, 1997).

⁵ František Mezihorák, *Moravský extrémní regionalismus a pokus o Velké Slovensko (1938–1939)* (Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994).

⁶ František Mezihorák, „Moravskoslovenská společnost a Národopisná Morava“, in Mikulovská sympozia: Politické strany a spolky na jižní Moravě, ed. Emil Kordiovský (Mikulov: Státní okresní archiv Břeclav, 1992).

⁷ Soňa Kocábová, „Národopisná Morava“, *Slovácko: společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí* 38, č. 1 (1996): 213–222.

⁸ Blanka Soukupová, „Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava“, *Národopisný věstník* 38 (80), č. 1 (2021): 36–53.

⁹ Blanka Soukupová, „Antisemitismus krojovaných kolaborantů v kontextech protektorátní mytologie a propagandy. K aktivitě Národopisné Moravy“ in *Židé a Morava: kniha statí ze stejnojmenné konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 13.11.2013* ed. Petr Pálka (Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2014), 137.

článek z Národopisného věstníku „K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války“¹⁰ a rovněž „Způsoby využití a význam tzv. lidové kultury v české společnosti v Protektorátu Čechy a Morava“¹¹ z kolektivní monografie „Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949“. Samotné články zkoumají širší kontext využívání lidové kultury během druhé světové války a neomezují se pouze na souvislost s Národopisnou Moravou. Tématu využívání lidové kultury se věnují i zahraniční autoři. Lidová kultura byla zneužívána před i po období druhé světové války a v jiných politických režimech jako například za Francova režimu ve Španělsku nebo v Číně po éře Mao Ce-tunga.¹² Už v 18. století lze pozorovat využívání lidové kultury v jiném kontextu a rozsahu prostřednictvím sběratelské činnosti. Shromažďováním informací o chování lidí, vytváření sbírek písní a tanců, nebo zachycení charakteristické řeči mělo za cíl hlouběji porozumět rozmanitosti populace poddaných a tím efektivněji vládnout.¹³

Tato práce využívá pojem lidová kultura. Rozumím tím tradiční lidovou kulturu, která představuje nedílnou složku národního kulturního dědictví a má zásadní vliv na kulturní rozmanitost a formování kulturní identity národa. Lidová kultura zahrnuje kulturní zvyky, písně a tance, jež se předávají z generace na generaci, přičemž se postupně proměňují a vyvíjejí. Tento proces změny probíhá zásahy jednotlivců, kteří si tradice přizpůsobují podle potřeb. Za tvůrce lidové kultury jsou považováni jednotlivci nebo menší skupiny.¹⁴ Vzhledem k tomu, že lidová kultura byla přirozenou součástí života každého jedince, skýtala potenciál, který lze využít i v politickém kontextu a byla přizpůsobena a upravena právě k dosažení politických cílů.¹⁵ Lidová kultura se stala klíčovým faktorem při formování kultury a identity, což ji učinilo účinným nástrojem pro upřednostňování etnické skupiny obyvatel, v tomto případě Moravanů. Během druhé světové války došlo k monumentalizaci

¹⁰ Blanka Soukupová, „K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války“, *Národopisný věstník* 33 (75), č. 1 (2016): 75–97.

¹¹ Blanka Soukupová, „Způsoby využití a význam tzv. lidové kultury v české společnosti v Protektorátu Čechy a Morava“, in *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*, ed. Ivan Malý a kol. (Praha: Národní muzeum, 2013), 284–301.

¹² Viz Carmen Ortiz, „The Uses of Folklore by the Franco Regime“, *The Journal of American Folklore* 112, č. 446 (1999): 479–96. <https://www.jstor.org/stable/541485> dále Wang Jiabao, „Folk Soft Power in Nation-State Building: The Political Use of Folk Culture in Post-Mao China“, *International Journal of Cultural Policy* 30, č. 3 (2024): 275–88. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10286632.2023.2208162> dále Regina Bendix, „Final reflections: “the politics of folk culture” in the 21st century“, *Etnografica* 9, č. 1 (2005) 195–204. <https://journals.openedition.org/etnografica/2956#citedby>

¹³ Bendix, „Final reflections: “the politics of folk culture” in the 21st century“, 195–204.

¹⁴ „Pojem a členění“, Lidová kultura, <https://www.lidovakultura.cz/lidova-kultura/lidova-kultura-v-cr/pojem-a-cleneni/> (staženo 15. dubna 2024)

¹⁵ Soukupová, *K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války*, 75–97.

lidové kultury a jejímu propojení s politickými tématy. Tento trend se projevil i ve Slovenském státě, kde propagandistický tisk ukazoval spojení lidových symbolů se symboly státní moci.¹⁶

Práce je strukturována do dvou hlavních částí. První část si klade za cíl představit ucelený obraz o vzniku a fungování Národopisné Moravy, což je ilustrováno v podkapitolách Vznik Národopisné Moravy a Organizační struktura. Další podkapitoly se zaměřují na analýzu programu organizace a její interakce s německými úřady a Národním souručenstvím. Zvláštní pozornost je věnována také účasti členů Národopisné Moravy v iredentistickém hnutí. Národopisná Morava často nesprávně v literatuře spojována s tímto hnutím, nebyla do něj sama aktivně zapojena, neboť v období iredenty ještě neexistovala. Nicméně někteří její budoucí členové, jako Josef Vávra, Jan Uprka nebo Vítězslav Mitáček, byli do iredentistických aktivit zapojeni. Tato část je zahrnuta v práci s cílem reflektovat rychlou politickou změnu v souvislosti s okupací, které se museli účastníci hnutí v roce 1939 přizpůsobit, a opustit svou podporu iredentě, která byla neslučitelná s německou politickou agendou vůči českým zemím.

Druhá část práce se pak věnuje využívání lidové kultury k cílům Národopisné Moravy. S ohledem na to, že lidové tradice, kroje a písně představovaly stále integrovanou součást každodenního života obyvatel, zejména na Moravě, byla lidová kultura vhodným prostředkem k propagaci politických postojů. Další podkapitoly se zabývají národopisnými událostmi, které pořádala organizace Národopisná Morava, a analyzuje způsob, jakým byla tradiční lidová kultura využívána. V poslední podkapitole druhé části je analyzováno periodikum *Uprkův kraj*, do něhož členové Národopisné Moravy aktivně přispívali. Toto periodikum bylo vydáváno samotnou organizací. Práce se zde snaží zachytit širokou paletu článků časopisu, které se dotýkají politických témat i témat lidové kultury. Tím vznikl prostor, kde se tyto dvě oblasti vzájemně ovlivňují. V důsledku této situace byli čtenáři, kteří se mohli původně zajímat jen o texty související s lidovou kulturou, zároveň vystaveni i obsahu s politickým zaměřením. Obzvláště články na titulních stránkách jednotlivých čísel, často obsahují kolaborantská či antisemitská hesla spjatá s oficiální protektorátní ideologií.

¹⁶ Olga Danglová, „Popular Traditions, Folklore and Politics“, *Human Affairs* 19, č. 4 (2009) 329–340.

1. Národopisná Morava

1.1 Vznik Národopisné Moravy

V průběhu třicátých let 20. století na území republiky docházelo ke vzniku různých organizací a sdružení, jejichž cílem bylo intenzivní zkoumání a systematická dokumentace národní kultury. Mezi těmito institucemi hrála důležitou roli Moravskoslovenská společnost, která vznikla v roce 1935.¹⁷ Právě v první polovině 20. století Morava, jakožto území s bohatou folklórní tradicí, představovala prostředí, kde se folklór prolínal s každodenním životem obyvatel. Tato specifická atmosféra lákala badatele a umělce, ale i politické aktéry, kteří nacházeli v národopisu jak inspiraci, tak nástroj pro politickou agitaci.

Moravskoslovenská společnost organizovala národopisných událostí, včetně výstav a slavností a vydávala řadu odborných publikací. Nejenže se angažovala v této oblasti, ale také podporovala československé vztahy například pořádáním setkání Čechů a Slováků. Od roku 1936 vydávala časopis *Moravskoslovenské pomezí*, který kladl důraz na politickou spolupráci mezi Čechy a Slováky a na zachování regionální identity.¹⁸

Po vzniku Protektorátu a samostatného Slovenska v březnu roku 1939 ztratila Moravskoslovenská společnost a její program podporující československé vztahy význam.¹⁹ Celé národopisné hnutí v kontextu událostí roku 1938 a 1939 procházelo významnými proměnami, které reflektovaly otřesy ve společenských kruzích. Po těchto událostech se populace obrátila zpět k tradičním hodnotám a hledala pevný základ v historických kořenech. S tímto trendem začaly pracovat jak osobnosti toužící po kariéerním postupu, tak i zástupci okupační moci, kteří se snažili manipulovat s narůstajícím národním uvědoměním.²⁰ V dubnu 1939 někteří z představitelů Moravskoslovenské společnosti požádali říšského protektora Konstantina von Neuratha o povolení ke změně názvu na Moravskou rodobranu, což bylo zamítnuto, a společnost byla následně přejmenována na Národopisnou Moravu.²¹ Název Národopisná Morava byl původně zamýšlen tak, aby reflektoval rozsah svého působení na celé území Moravy, nicméně vliv této organizace se soustředil převážně na oblast Slovácka a část Valašska. I když Národopisná Morava nebyla přímým následovníkem Moravskoslovenské společnosti, snažila se prezentovat sama sebe jako kontinuálního dědice. Tento krok byl motivován snahou získat podporu od příznivců Moravskoslovenské

¹⁷ Pejčoch, *Fašismus v českých zemích*, 253.

¹⁸ Mezihorák, *Hry o Moravu*, 45–46.

¹⁹ Kocábová, *Národopisná Morava*, 213–222.

²⁰ Mezihorák, *Moravskoslovenská společnost a Národopisná Morava*, 149–150.

²¹ Kocábová, *Národopisná Morava*, 213.

společnosti.²² Jejich úsilí o vybudování kontinuity s předcházejícími iniciativami může být chápáno jako strategie k posílení legitimacy a obecné podpory.

Ustavující schůze Národopisné Moravy se konala dne 29. června 1939 v hotelu Grand v Uherském Hradišti. Během této schůze byly vypracovány stanovy společnosti, které se zabývaly systematickou péčí o lidovou kulturu a hospodářství a stanovovaly organizační strukturu. Nicméně, i přes formální existenci těchto stanov, spočívala reálná moc převážně v rukou předsednictva a následně v rukou jednotlivých představitelů, zejména jednatele a předsedy.²³ V počátečním období své existence se do vedení Národopisné Moravy zapojovali i národopisci. Avšak s postupem času byli tito odborníci vytlačeni ze svých pozic a vedení organizace přešlo do rukou osob s extremistickými názory, jejichž odborné znalosti v oblasti národopisu nebyly na příslušné úrovni. Někteří národopisci nicméně i nadále zůstali členy Národopisné Moravy, neboť tato organizace monopolizovala národopisnou činnost a poskytovala těmto odborníkům jedinečnou platformu pro provádění jejich výzkumu.²⁴

1.2 Organizační struktura

Valná hromada, jakožto hlavní rozhodovací orgán Národopisné Moravy, disponovala největšími pravomocemi. Její kompetence zahrnovaly volbu předsedy, dvou místopředsedů, jednatele a pokladníků, jakož i oprávnění měnit stanovy společnosti. První valná hromada však byla i valnou hromadou poslední. Prvním předsedou byl zvolen učitel z Buchlovic Dominik Černý a následně byl vystřídán Janem Uprkou. Místopředsedy byli ředitel učňovské školy v Kyjově Vítězslav Rohan a děkan z Veselí nad Moravou Bohumil Navrátil, později nahrazený ředitelem hospodářské školy v Uherském Hradišti Vladimírem Sovou. Jednatel se stal Josef Vávra, který koncem roku 1940 z Národopisné Moravy odešel. Dalším orgánem byl výbor, sestávající z předsedy, místopředsedů, jednatele, pokladníka a deseti členů, kteří byli voleni na valné hromadě. Výbor především určoval pracovní program organizace. Třetím orgánem bylo předsednictvo, které mělo za úkol schvalovat běžné agendy a nové členy.²⁵ Předsednictvo se následně přejmenovalo na prezidium a jeho druhé složení bylo zvoleno až v lednu roku 1944.²⁶

²² Mezihorák, *Moravskoslovenská společnost a Národopisná Morava*, 150.

²³ Kocábová, *Národopisná Morava*, 213–214.

²⁴ Mezihorák, *Moravskoslovenská společnost a Národopisná Morava*, 151.

²⁵ Kocábová, *Národopisná Morava*, 213.

²⁶ Pejčoch, *Fašismus v českých zemích*, 260.

1.3 Program Národopisné Moravy

Po změně názvu a situace bylo nutné upravit i program organizace. Německá správa se stavěla proti fragmentaci Protektorátu Čechy a Morava a podařilo se jí tak rychle potlačit proslovenské tendence uvnitř Národopisné Moravy. Organizace se zavázala, že moravští Slováci nebudou usilovat o spojení se Slovenskem a budou prosazovat regionální program ve spolupráci s německými úřady.²⁷

Program Národopisné Moravy byl věnován zejména podpoře a rozvoji lidové kultury, přičemž organizace si dlouhodobě vytyčila několik hlavních cílů, mezi něž patřilo například zřízení školy pro lidové umění, vydávání časopisu, pořádání národopisných akcí, podpora cestovního ruchu nebo zapojení do hospodářských struktur.²⁸

Škola lidového umění, původně plánovaná v Uherském Hradišti, byla nakonec otevřena v září 1940 v Hroznové Lhotě, kde se stala důležitým kulturním centrem pod správou Jana Uprky.²⁹ Její činnost byla ukončena v roce 1944 v rámci zavření všech odborných škol.³⁰ Kromě toho, že se Národopisná Morava angažovala v této iniciativě, zasahovala také do státního školství, například prostřednictvím pořádání kurzů pro pedagogy, snahou o zavedení slováckého nářečí v hodinách, zavedení výuky národopisu nebo distribucí knih zdarma do škol.³¹ O zavedení výuky národopisu se pak často její představitelé zmiňovali i v tisku a bylo pro ni jedním ze zásadních témat: „*Má-li pak výchova a výuka býti úplná, musí si vychovatel všimati prostředí a z něho toho, v čem dítě roste a vyvíjí se od svého zrození. (...) Snad by bylo důležité ještě zdůraznit, že národopisnou výchovu je možno pěstovat takřka ve všech předmětech vyučovacích.*“³² Národopisná výchova tedy měla být pokračováním výchovy z domova, která dítěti předává tradice z domácího prostředí. Pro mladší generaci také vytvářela skupiny tzv. slovácké krúžky, v nichž se nacvičovaly tradiční tance a písně, čímž podporovala jejich další přenos a uchování kulturních tradic a posilovala tak spojení s historickými kořeny a lidovou kulturou.³³

V roce 1940 se začala Národopisná Morava angažovat i v hospodářském sektoru a usilovala o umístění svých zástupců do vedoucích pozic podniků a institucí, čímž se snažila

²⁷ Lubomír Slezák, „Národopisná Morava - legenda a skutečnost“, *Dějiny a současnost* 13, č. 4 (1991): 33–37.

²⁸ *Ibid.*, 35–36.

²⁹ Kocábová, *Národopisná Morava*, 215.

³⁰ Mezihorák, *Hry o Moravu*, 57.

³¹ „N M podělí 100 škol“, *Uprkův kraj*, únor-březen 1944.

³² Jan Jetelina, „Národopis ve škole“, *Uprkův kraj*, září 1942.

³³ Kocábová, *Národopisná Morava*, 215.

o prosazení svých zájmů v ekonomické sféře.³⁴ V říjnu 1941 se obrátila na Slovácké lidové umění, družstvo založené koncem roku 1939 v Uherském Hradišti, které se zaměřovalo na podporu lidové umělecké výroby a domácí práce, s žádostí o sloučení družstva s Národopisnou Moravou.³⁵ Ke sloučení ale nedošlo, proto v dubnu 1942 Národopisná Morava založila Ochranné sdružení lidových výrobců s cílem ochrany slovácké lidové výroby před produkty, které byly vyráběny lidmi bez vztahu ke Slovácku, čímž docházelo ke snižování umělecké hodnoty těchto výrobků. O tomto sdružení a důvodu jeho založení Národopisná Morava informovala ve svém periodiku Uprkův kraj: „*Ochranné sdružení lidových umělců bylo založeno letos v dubnu. Důvodem byl desolátní stav v lidové výrobě slovácké, do které se pouštěli lidé, aniž by k ní měli bližší vnitřní vztah. V důsledku toho úroveň výrobků po stránce umělecké hodnoty poklesla na takový stupeň, že o umění nebylo lze už vůbec mluvit.*“³⁶ Ochranné sdružení lidových výrobců mělo na starosti zajišťovat materiály, komunikovat s úřady a poskytovat právní ochranu svým členům. Tímto sdružením získala Národopisná Morava kontrolu nad lidovou výrobou a mohla ji ovlivňovat ve prospěch svých zájmů. Zároveň se také naskytla možnost konkurenčně eliminovat ostatní výrobce, kteří nebyli součástí tohoto sdružení.³⁷ Ochranné sdružení mělo na svém seznamu více než 30 členů.³⁸ Tímto způsobem se Národopisná Morava stala důležitým hráčem v hospodářské sféře regionu, ovlivňující nejen ekonomické aktivity.

Dalším z plánů Národopisné Moravy bylo vytvoření národopisné knihovny sdružující veškerá díla českých i zahraničních autorů týkajících se etnografie Slovácka. Podle Národopisné Moravy měla vzniknout knihovna, jež by „...*soustřeďovala všechna díla místní i zahraniční pojednávající o etnografii Slovácka a jeho vztazích k národopisu jiných krajů. Dále potřebuje národopisná díla čerpající náměty z celé střední Evropy, aby národopisní pracovníci mohli svá vědění rozšířiti a doplňovati. Tato knihovna by byla zřízena při instruktorátu lidové kultury vedeného Janem Uprkou. (...) Národopisní pracovníci Slovácka mají míti možnost studovati závislost národopisného výzkumu na krajích sousedních a mají navazovati společenské i vědecké styky zejména s našimi spoluobyteli německými. K tomu cíli jest třeba pořádati příležitostné studijní zájezdy do Ostmarky, staré Říše, na Slovensko a podobně. (...) Aby vývoj Slovácka byl zachycen v plné*

³⁴ Ibid., 216.

³⁵ Josef Jančár, *Lidová rukodělná výroba na Moravě* (Strážnice: Ústav lidového umění, 1988), 46.

³⁶ „O.S. lidových umělců“, *Uprkův kraj*, září 1942.

³⁷ Kocábová, *Národopisná Morava*, 216.

³⁸ Slezák, *Národopisná Morava – legenda a skutečnost*, 35.

*životnosti a aby byl i zachycen v historické minulosti, jest třeba budovati Studijní ústav a to museum Joži Úprky (pozn. v citaci Kocábové je napsáno Úprka, správně je však Uprka) v Hroznové Lhotě. Dále bude třeba vybudovati vše, co předpokládá studijní bádání pro výcvik a zdokonalování učitelů pro škole lidového umění v Hroznové Lhotě.*³⁹

Národopisná Morava usilovala také o podporu oživení cestovního ruchu na Slovácku. Jedním z plánů bylo vytvoření několika památkových obcí v oblastech, kde se udržela lidová kultura nejvíce. Pro tento účel byly obce klasifikovány do třech kategorií na základě míry udržování tradičních prvků, jako je nošení lidových krojů či zachování lidových písní. „Z hlediska kulturního a hospodářského zvelebení Slovácka, dostává se opět do popředí otázka jmenování Památkových obcí národopisných. (...) S tímto úkolem souvisí i hospodářský potenciál kraje, který by plynul z cizineckého ruchu.“⁴⁰ Vytvořením památkových obcí měl být zvýšen zájem o oblast Slovácka, z něhož by pak plynuly i další ekonomické výhody a zisky. Památkové obce však vytvořeny nebyly, proto Vavřinec Mitáček kolem roku 1944 navrhl koncept vzorové slovácké obce nazvané Slovač. Plánované stavební prvky zahrnovaly budovy zdobené charakteristickými ornamenty, slovácké divadlo s repertoárem zaměřeným výhradně na moravská témata, muzeum a knihovnu.⁴¹

Mezi prvky ideologie Národopisné Moravy nepatřila pouze podpora lidové kultury ale i propagace antisemitismu v souladu s říšskou ideologií. Na Slovácku v této době žilo přibližně 5000 židovských obyvatel, kteří se stali terčem ze strany Národopisné Moravy.⁴² Zpočátku byl přítomen erotický podtext stereotypů zaměřených proti židovskému obyvatelstvu, avšak v průběhu dvacátých let 20. století se tyto stereotypy začaly rozšiřovat na tradiční předsudky, jako je například označení Židů za levicově orientované nebo bolševiky.⁴³ Podle Národopisné Moravy byli Židé považováni za viníky druhé světové války, kteří tento konflikt prodlužovali z důvodu svého zájmu na zisku, a tudíž byla válka chápána jako nutnost boje proti židovskému monopolu: „Židé a jejich pomahači pohlížejí na tuto válku jako na veliký obchod, bursovní manévr a hazardní hru, v níž všechno riziko přesunují na podvedené arijské národy. A jak tomu byli zvyklí na bursách, tak i na světovém politickém fóru operují zase jenom humbukem, lží, klamem a podvodem.“⁴⁴ Národopisná Morava tak

³⁹ MZA, „Vysvětlivky k sestavení nejmenšího nákladu pro splnění první etapy v kulturním plánování NM“, 1941, cit. podle Kocábová, *Národopisná Morava*, 1996.

⁴⁰ J. K. Boček a L. Boháč, „Památkové obce národopisné“, *Uprkův kraj*, říjen-listopad 1942.

⁴¹ Kocábová, *Národopisná Morava*, 217.

⁴² Pejčoch, *Fašismus v českých zemích*, 253.

⁴³ Soukupová, *Antisemitismus krojovaných kolaborantů v kontextech protektorátní mytologie a propagandy*, 137.

⁴⁴ vr., „Vždy věrni odkazu předků“, *Uprkův kraj*, červen 1943.

vytvářela interpretaci války, která byla v souladu s oficiální propagandou protektorátního režimu. Zároveň vyjadřovala obavy z případného vlivu židovského etnika na postupný úpadek tzv. árijské kultury: „*Po celá staletí pracovaly evropské národy na tom, aby zušlechťovaly své duchovní a duševní vlohy a aby bojovaly za nejvyšší a nejdokonalejší cíle lidstva. A tak staletou, ba tisíciletou tradicí vypěstovaly svoji kulturu. Zůstane provždy výrazem nejhrubší surovosti a cynismu, že právě nepřátelé Říše to jsou, kteří tím nejsurovějším a nejbezectnějším způsobem ničí nejvelkolepější historické a umělecké památníky této kultury našeho kontinentu.*“⁴⁵ Podle autora pod pseudonymem m.n. nepřátelé Říše, včetně Židů, ničili kulturní dědictví budovanou po tisíciletí a umělecké památky evropských národů. Fyzického ničení kulturních památek se však dopouštěla i strana Německa na území jeho nepřátel. Domnívané ničení kultury a tradic pak posilovalo pocit nutnosti ochrany kultury formou účasti na národopisných akcích či formou podpory lidových umělců.

1.4 Vztah Národopisné Moravy s Národním souručenstvím a okupační správou

Od počátku existence Národopisné Moravy byla patrná rivalita s Národním souručenstvím. Pro existenci Národopisné Moravy byla klíčová trvalá loajalita, vyjádření pozitivního vztahu k okupační moci a práce v souladu se zájmy Protektorátu a Říše.⁴⁶ Po dubnu 1939 se Národní souručenství stalo jediným povoleným politickým subjektem v Protektorátu Čechy a Morava a označovalo Národopisnou Moravu za velezrádnou a fašistickou organizaci, zatímco Národopisná Morava kritizovala Národní souručenství za nedostatečnou proněmeckou orientaci. Národopisná Morava se odmítala začlenit do Národního souručenství, protože by tím ztratila své specifické a regionální požadavky.⁴⁷

Již v srpnu 1939 vyjádřili okresní hejtman v Uherském Hradišti a prezidium Zemského úřadu v Brně znepokojení nad činností Národopisné Moravy a doporučili vládě potlačit její aktivity zřízením národopisného odboru pod Národním souručenstvím, což bylo provedeno. Několik členů Národního souručenství bylo pověřeno sledováním činností Národopisné Moravy a podáváním zpráv.

Dne 4. února 1940 proběhlo setkání mezi členy Národního souručenství a Národopisné Moravy, při kterém se Národní souručenství snažilo integrovat Národopisnou

⁴⁵ m.n., „S krví svých otců“, *Uprkáv kraj*, červenec-srpen 1943.

⁴⁶ Kocábová, *Národopisná Morava*, 213–222.

⁴⁷ Kocábová, *Národopisná Morava*, 214.

Moravu do svých struktur. Jediným výsledkem jednání však bylo zřízení národopisného odboru složeného ze zástupců obou stran, avšak tento odbor neměl dlouhé trvání. Na Slovácko se poté vydal i Alois Eliáš a vyzval Uprku, aby nečinil nic, co by mohlo poškodit zájmy českého národa a zachoval památku svého otce. Uprka tuto výzvu po válce u mimořádného lidového soudu interpretoval jako pokyn od Eliáše, že má zachránit dědictví po otci za jakoukoliv cenu, včetně možné kolaborace.⁴⁸

Německé autority od začátku vyjadřovaly větší podporu Národopisné Moravě, zdůrazňující její proněmecké postavení a podporu regionální samosprávy. Národopisná Morava pak získala od okupační správy monopol na národopisnou činnost, což vedlo k likvidaci národopisného oddělení, které bylo zřízeno v roce 1939 pod vedením Národního souručenství.⁴⁹ Její proněmeckost lze vidět i ve člancích časopisu Uprkův kraj: „*Mladé, nezkažené národy Evropy, na jejichž stranu jsme se i my postavili, jsou si vědomy pravého zájmu lidstva a jeho štěstí. Moravský Slovák podal ruku i srdce německému kamarádů, protože si uvědomil, že jedině velký národ německý může zaručiti Evropě jednotu, klid, sociální mír a rozvoj. ... Říše buduje novou stránku dějin, my ji nejen čteme, prožíváme, my ji také spolutvoříme.*“⁵⁰ Národopisná Morava se postavila na stranu Německa a tato podpora trvala až do konce druhé světové války. Členové Národopisné Moravy byli obsazováni do různých významných pozic a to na základě svých nakloněných postojů k Německu. Například Uprka se stal krajským inspektorem národopisu a Rohan byl jmenován předsedou správní komise hospodářského družstva v Uherském Hradišti.⁵¹

Nad Národopisnou Moravou držel ochrannou ruku Karl Hermann Frank, který v roce 1939 zaslal přepis české vládě, v němž uváděl Josefa Vávru, Jana Uprku a Domina Černého jako osoby vhodné k řízení politického a hospodářského života na Slovácku.⁵² Skupina dostávala i finanční podporu. Úřad říšského protektora poskytl Národopisné Moravě v roce 1941 finanční podporu ve výši 400 tisíc korun a v roce 1942 ve výši 485 tisíc korun.⁵³

V roce 1941 připravila německá okupační správa pro účely říšského protektora dokument nazvaný „Zpráva k problému Moravských Slováků“. V této zprávě byli Moravští Slováci popisováni jako lid, který byl znevýhodňován Čechy, již se snažili potlačit slováckou identitu. Dále byla doporučena podpora regionalistických tendencí na Moravě s

⁴⁸ Mezihorák, *Hry o Moravu*, 82.

⁴⁹ Slezák, *Národopisná Morava - legenda a skutečnost*, 35–36.

⁵⁰ vr., „Vždy věrni odkazu předků“, *Uprkův kraj*, červen 1943.

⁵¹ Mezihorák, *Hry o Moravu*, 94.

⁵² *Ibid.*, 86.

⁵³ *Ibid.*, 86.

cílem oddělit neněmecké obyvatelstvo od české národní jednoty, aby došlo k dalšímu roztržštění české strany. V závěru zprávy je zmíněno několik opatření, které mají tento plán podporovat. Mezi ně bylo zařazeno poskytnutí 50 tisíc marek, vytvoření německo-slováckého hospodářského spolku a udržování styků. Prostřednictvím této podpory Národopisná Morava měla získat Říše dohled nad Slováckem.⁵⁴

Jako projev vděku Národopisná Morava nabídla možnost zapojení slováckých dobrovolníků do bojů na frontě po boku německých vojsk. Reprezentanti Národopisné Moravy v čele s Uprkou, Rohanem a Rybou v červenci roku 1941 poslali dopis Adolfu Hitlerovi. V něm se jménem moravsko-slováckých nacionalistů obrátili na Hitlera s žádostí, aby je přijal jako dobrovolníky do boje proti „židovsko-bolševistickému Rusku“.⁵⁵ V případě, že by byli přijati do armády, slibovali v dopise svou věrnost.⁵⁶ Dopis, který se rovněž dostal ke státnímu aparátu v Protektorátu a k prezidentu Háchovi, vyvolal u předsedy vlády Eliáše obavy a rozhodl se záležitost utulit, neboť nebylo možné prokázat pravost podpisů. Dopis byl přeposlán z Berlína na Úřad říšského protektora a nebyl dále projednáván, jelikož nacistický režim nepočítal s angažováním Čechů ve svých ozbrojených silách.⁵⁷ František Mezihorák ve své knize *Hry o Moravu* uvádí, že opis dopisu se zachoval ve spisech mimořádného lidového soudu. Originál se ale nedochoval, proto se od něj po válce dotyční u mimořádného lidového soudu distancovali.⁵⁸

1.5 Účast členů Národopisné Moravy v iredentistickém hnutí

Národopisná Morava je často v literatuře chybně spojována s iredentistickým hnutím, které se začalo formovat na Moravě ke konci třicátých let 20. století.⁵⁹ V této podkapitole bych ráda toto tvrzení vyvrátila. Ačkoliv však Národopisná Morava v tomto období ještě neexistovala, někteří jednotlivci, kteří se později stali jejími členy, se iredenty účastnili. Tato analýza je klíčová pro pochopení rychlé reorientace účastníků iredentistického hnutí na novou politickou situaci a přizpůsobení se novým poměrům. Současně již v tomto období můžeme pozorovat využívání lidové kultury, jako prostředku k zdůraznění podobnosti moravských a slovenských tradic a k získání podpory mezi obyvatelstvem.

⁵⁴ Mezihorák, *Národopisná Morava očima okupantů*, 10.

⁵⁵ *Ibid.*, 99.

⁵⁶ Mezihorák, *Hry o Moravu*, 99–101.

⁵⁷ *Ibid.*, 101–102.

⁵⁸ *Ibid.*, 99–102.

⁵⁹ Viz Pejčoch, *Fašismus v českých zemích*, 254. Nebo také Tomáš Pasák, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945* (Praha: Práh, 1999), 287.

V první polovině 20. století vykazovala Morava, zejména její jihovýchodní oblast Slovácko, výraznou ekonomickou a sociální zaostalost v porovnání s českými regiony. Některé politické subjekty se snažily udržet stávající struktury a vytvořit konzervativní bariéry proti změnám a modernizaci. Zároveň však kritizovaly centrální pražskou vládu za nedostatečnou péči o region a neochotu řešit místní problémy. Tento diskurz podporoval protipražské nálady, lokální patriotismus a narůstající regionalismus, který ve svých extrémních projevech získával popularitu u některých jedinců.⁶⁰

Od října 1938 probíhala jednání mezi malým počtem obyvatel, kteří začali vyslovovat podporu myšlence oddělení Moravy od Čech v rámci diskuse o správním uspořádání československého státu v kontextu nově stanovených hranic. Mezi účastníky těchto počátečních jednání patřil i jednatel Národopisné Moravy Josef Vávra. Účastníci vyjadřovali obavy ohledně dalších potenciálních územních nároků ze strany nacistického Německa a chtěli předejít těmto událostem prostřednictvím oddělení Moravy jejím připojením k tehdejšímu autonomnímu Slovensku.⁶¹

Pro realizaci tohoto plánu bylo nezbytné získat podporu obyvatelstva, avšak ta nebyla příliš silná. Různé organizace a zastupitelstva zaujímalý stanoviska odmítající spojení se Slovenskem a argumentem zachovat dobré vztahy mezi oběma zeměmi. Mezi skupiny, které tento plán odmítaly, patřila i Moravskoslovenská společnost, pod jejímž prohlášením se paradoxně podepsal i její jednatel Josef Vávra, který byl jedním ze zastánců iredenty.⁶² Irementisté se snažili získat podporu prostřednictvím využití negativních protipražských nálad mezi lidmi a zároveň se opírali o lokální patriotismus a národopis. Již v říjnu 1938 se skupina lidí v tradičních krojích vydala z Hluku do Bratislavy, kde po jejich vystoupení proběhla debata o iredentistickém plánu. Této cesty se účastnil i pokladník Národopisné Moravy Vavřinec Mitáček.⁶³

Koncem října se konala schůze asi dvaceti separatistů v Uherském Hradišti, kde byli informováni Mitáčkem o jednání v Bratislavě a zdůrazňovali nutnost zachránit Moravu.⁶⁴ Během této schůze byl představen plán připojení Moravy ke Slovensku, jež by získalo samostatnost na rozdíl od zbytku Čech, který měl být připojen k Německu. Diskuze se zaměřila převážně na Slovácko z důvodu kulturní a etnické příbuznosti jeho obyvatel s

⁶⁰ Mezihorák, *Moravský extrémní regionalismus*, 28.

⁶¹ *Ibid.*, 28.

⁶² *Ibid.*, 33.

⁶³ *Ibid.*, 30–31.

⁶⁴ *Ibid.*, 31.

předpokladem, že se lidé vysloví pro tuto variantu.⁶⁵ Během této schůze byl ustaven Národní výbor Moravského Slovácka, který se stal oficiální reprezentací separatistického hnutí. Dále byl představen text Slováckého manifestu, připravený jedním z členů předsednictva Národopisné Moravy Vladimírem Sovou, jenž vyzýval občany, aby se v tradičních krojích účastnili manifestace a podpořili tak připojení Moravy ke Slovensku. Do distribuce manifestu se zapojil i předseda Národopisné Moravy Jan Uprka, jehož jméno do této doby v iredentě nefigurovalo, avšak většina představitelů byla při tom zadržena.⁶⁶ Všichni byli po několika dnech propuštěni v rámci amnestie prezidenta Háchy.⁶⁷

Dne 15. března 1939 po začátku okupace Čech a Moravy německými vojsky bylo v Hroznové Lhotě vydáno prohlášení: „*Národná rada moravských Slovákov v dnešný deň slávnostne vyhlasuje, že moravskí Slováci z kraja hodonínského, strážnického, kyjovského, hradištského i uherskobrodského rátajú sa k národu slovenskému a vítajú utvorenie suverénneho štátu slovenského, ktorého suverenitu uznávajú i nad krajom moravských Slovákov. Moravsko-slovenská spoločnosť, vykonávajúca dočasne funkciu Národného výboru pod predsedníctvom akademického mailara J. Uprku, nariaďuje, aby vo všetkých obchiach moravského Slovácka tvorili miestné nenárodné výbory a aby ihneď prevzali všetku výkonnú moc.*“⁶⁸ Pod tímto prohlášením byl podepsán Jan Uprka jako předseda a Josef Vávra jako jednatel.⁶⁹

S cílem posílit účinnost iredentistického hnutí bylo zapotřebí získat do jeho řad nějakou autoritu. Bez jeho vědomí se tak stal tváří iredentismu Joža Uprka, jehož jméno bylo následně využíváno i pro potřeby Národopisné Moravy.⁷⁰ Přestože Joža Uprka nebyl členem Národopisné Moravy ani přímo zapojen do propagace jejích či iredentistických idejí, jeho konzervativní postoje a důraz na tradice spolu se zdůrazňováním jedinečnosti Slovácka a podobnosti se Slovenskem přispěly k rozšíření těchto myšlenek mezi částí obyvatel Slovácka. Místní obyvatelstvo projevovalo vysoký stupeň patriotismu a intoleranci vůči ostatním regionům, zejména vůči Praze.⁷¹ Od března roku 1939 byl Joža Uprka hospitalizován se zápalom plic v Brně. Po zjištění, že jeho syn vydal toto prohlášení, se v dubnu 1939 od něj a od jakýchkoli politických aktivit distancoval. Uprka zemřel 12. ledna

⁶⁵ Mezihorák, *Hry o Moravu*, 57.

⁶⁶ Mezihorák, *Moravský extrémní regionalismus*, 30–31.

⁶⁷ Pejčoch, *Fašismus v českých zemích*, 257.

⁶⁸ cit. podle Mezihorák, *Moravský extrémní regionalismus*, 36.

⁶⁹ Mezihorák, *Moravský extrémní regionalismus*, 36.

⁷⁰ *Ibid.*, 28.

⁷¹ Slezák, *Národopisná Morava – legenda a skutečnost*, 37.

1940. V proklamaci Národopisné Moravy byl označen jako ideový tvůrce programu, kterému Národopisná Morava zůstane i nadále věrná. Jeho pohřbu se kromě členů Národopisné Moravy zúčastnili také zástupci protektorátní vlády, prezident Hácha a říšský protektor Konstantin von Neurath.⁷²

Všechny akce i prohlášení provedené iredentisty zůstaly bez výrazného vlivu. Veřejnost tyto tendence nepodporovala a německá strana odmítla veškeré požadavky. Na straně iredentistů pak došlo k rychlému úpadku podpory těchto myšlenek a začali se snažit získat přízeň nových autorit.⁷³

1.6 Ukončení činnosti Národopisné Moravy

Vzhledem k nadstandardnímu postavení Národopisné Moravy v rámci Protektorátu a dobrými vztahy s německými úřady, nebylo této organizaci, na rozdíl od jiných skupin v letech druhé světové války, zakázáno působit. Národopisná Morava fungovala až do osvobození Československa.⁷⁴ I když byla skupina vnímána částí společnosti jako etnografická, vzhledem k jejím aktivitám byla v listopadu 1945 zařazena na seznam fašistických skupin podle Dekretu presidenta republiky č. 138/1945 Sb.⁷⁵ Po konci války stanuli její představitelé před mimořádným lidovým soudem v Uherském Hradišti.

Jan Uprka před soudem doložil špatný zdravotní stav, který byl potvrzen lékařským posudkem z roku 1933, kdy mu byla diagnostikována neurastenie a duševní neklid. Byl proto umístěn v psychiatrické léčebně ve Šternberku. Po propuštění v roce 1949 byl zbaven svéprávnosti.⁷⁶ Existuje hypotéza, že tento postup byl doporučen Janovi jeho švagrem, který zastával pozici prezidenta Zemského soudu v Brně.⁷⁷ V případě Jana Uprky se objevily nejasnosti ohledně možné pomoci při záchraně hornáckých Romů. Perzekuce se od roku 1942 rozšířily i na trvale usazené Romy, kteří byli určeni k transportu do koncentračního tábora v Osvětimi. Mezi nimi byla rodina Kubíkových z obcí Hrubá Vrbka a Velká nad Veličkou. Před jejich odjezdem bylo však několik členů této rodiny vyřazeno ze sběrného dvora u Olomouce. Jan Uprka se po skončení války před soudem hájil tím, že právě on

⁷² Ibid., 33–34.

⁷³ Mezihorák, *Moravský extrémní regionalismus*, 36.

⁷⁴ Pejčoch, *Fašismus v českých zemích*, 262.

⁷⁵ Trestání některých provinění proti národní cti podle Dekretu presidenta republiky č. 138/1945 Sb. V Praze: studijní oddělení ministerstva vnitra, 1946, s. 16, <https://ndk.cz/uuid/uuid:4d2d349f-d89e-47a7-aeae-22180643519c> (staženo 10. června 2023).

⁷⁶ Viktor Janák, „Slovácko sa nesúdí aneb konec iniciátorů moravské iredenty“, *Slezský sborník* 120, č. 1 (2022): 61.

⁷⁷ Mezihorák, *Hry o Moravu*, 25.

zachránil tyto Romy, avšak za cenu jejich sterilizace. Několik svědků vypovědělo ve prospěch Jana Uprky, nicméně žádný ze zachráněných Romů nebyl předvolán k soudu. Muzikanti z Kubíkovy muziky později vzpomínali, že přežili díky intervenci Jana Uprky. Uprka zemřel 1. ledna 1975 v Hroznové Lhotě, a na jeho pohřbu hrála Kubíkova muzika.⁷⁸

Ostatní členové Národopisné Moravy, kteří byli souzeni mimořádným lidovým soudem, obdrželi tresty odnětí svobody mezi 18 měsíci a 4 lety, ztrátu cti a propadu majetku.⁷⁹ Někteří jednotlivci se i v období po druhé světové válce angažovali v oblasti folkloristiky. Jako příklad lze uvést Vavřince Mitáčka, který se v roce 1958 podílel na spolupořádání prvních Dolňáckých slavností.⁸⁰

První část práce hodnotila fungování Národopisné Moravy od okolností vedoucích k jejímu vzniku až po soudní procesy a s jejími členy v letech po konci druhé světové války. Její program byl primárně zaměřen na národopisnou činnost a velká část dalších dílčích cílů byla s touto činností a lidovou kulturou spojena. Národopisná Morava byla podporována ze strany nacistických kruhů, naopak vztah s Národním souručenstvím nebyl bezproblémový. Monopol na pořádání národopisných událostí, který Národopisná Morava získala, vedl k zrušení národopisného oddělení pod Národním souručenstvím, což situaci dále zkomplikovalo. Pozornost byla rovněž věnována i tématu iredenty a jakým způsobem do tohoto hnutí byli zapojeni členové ještě nevzniklé organizace Národopisná Morava. Již při akcích spojených s iredentou lze vidět využívání skupin, jež se prezentovaly v tradičních krojích s programem lidových tanců a ukazovaly podobnost mezi moravskou a slovenskou lidovou kulturou. Národopisná Morava svou činnost ukončila s koncem druhé světové války a většina jejích představitelů skončila před mimořádným lidovým soudem v Uherském Hradišti.

⁷⁸ Miroslava Poláková, *Měli odvahu žít: odboj na Uherskobrodsku v letech 1939–1945* (Praha: Academia, 2018), 314–315.

⁷⁹ Janák, *Slovácko sa nesúdí aneb konec iniciátorů moravské iredenty*, 55–70.

⁸⁰ Pejčoch, *Fašismus v českých zemích*, 263.

2. Využívání lidové kultury

Na jihovýchodní Moravě až do poloviny 20. století byl folklor integrální součástí každodenního života místního obyvatelstva. Tato oblast Moravy zaostávala za českými regiony a zemědělství zde stále představovalo hlavní zdroj obživy. Snahy o zachování charakteru regionu a vytvoření překážky vůči jakýmkoli novým vlivům se však zároveň střetávaly s pocitem nedostatečné podpory ze strany Prahy. Tento pocit přetrvával i v době druhé světové války.⁸¹ To můžeme vidět i v dobových člancích: „*Nikdy nebudeme souhlasiti s tím, aby za nás zase mluvili páni z Čecha řízení nad to ještě Prahou, at' již pod jakoukoliv firmou. Za 20 let trvání bývalé republiky dovedli tito pánové pobíratí daně z bohatého kraje moravských Slováků, dovedli všechna místa jak v aparatuře státní, tak i soukromosprávné obsaditi v našem kraji po vzoru kolonisátorů svými politickými protěžovanci z Čech. Nikdy však nepřiznali ani našemu kraji, ani našemu lidu práv, o nichž se v řečnickém zápalu tolik napovídali.*“⁸² Touha udržet svéráz vesnic a menších měst a odolávat vnějším vlivům dále podněcovala podporu tradic a návrat k historickým kořenům. Obnovování nošení tradičních krojů a dodržování zvyků a tradic se tak nevyskytovalo pouze u osob, které k nim měly hluboký respekt, ale také u těch, které si uvědomovaly potenciál lidové kultury jakožto nástroje pro osobní či profesní vzestup.⁸³

Větší zájem o lidovou kulturu se začal projevovat už po první světové válce. První republiku tak můžeme označit za zlatý věk snah o revitalizaci lidové kultury.⁸⁴ Tato éra byla charakteristická aktivitami profesionálů i laiků, kteří se snažili zachovat a předat lidovou kulturu dalším generacím. Vedle těchto revitalizačních iniciativ však existovaly i tendence využívat lidovou kulturu pro politické cíle a zisky. Jedním z příkladů byla skupina spojená s periodikem *Hanácká republika*, která byla první československou fašistickou organizací, založenou v roce 1922.⁸⁵ Již v první polovině dvacátých let tato skupina deklarovala svůj odpor vůči městskému prostředí a zdůrazňovala venkov jako ideální místo, kde se udržují tradiční hodnoty a životní styl spojený s lidovou kulturou.⁸⁶ Stereotyp, který prezentoval vesnický život jako zdroj tradic, hodnot a ideálních vztahů, zatímco městské obyvatelstvo

⁸¹ Mezihorák, *Moravský extrémní regionalismus*, 21.

⁸² J.Š., „Regionalismus a mor. Slováci“, *Moravská orlice*, 8. prosince 1940.

⁸³ Mezihorák, *Moravský extrémní regionalismus*, 21.

⁸⁴ Soukupová, *K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války*, 75–97.

⁸⁵ Pasák, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–194*, 63.

⁸⁶ Soukupová, *K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války*, 75–97.

jako destruktivní sílu ohrožující tyto hodnoty, přetrval až do třicátých a čtyřicátých let.⁸⁷

Krátce po událostech v září a říjnu roku 1938 se v politickém a společenském kontextu státu výrazně proměnila atmosféra a obyvatelstvo proto začalo hledat oporu v tradičních hodnotách a osvědčených tradicích, které jim poskytovaly pocit jistoty a stability. Sám prezident Beneš ve svém projevu při abdikaci vyzval k návratu ke kořenům: „*Koruna stromů naší vlasti je osekána, ale kořeny národa tkví pevně v jeho zemi. Sestupme ke kořenům, soustředme všechnu svou starou rodovou sílu do nich, jako jsme to ve svých dějinách učinili již tolikrát; a koruna opět po čase vyrazí novými ratolestmi. Mějme na paměti, že to, co nám po všech obětech zůstává jako jádro naší vlasti, jako ono dědictví, jež musíme zachovat budoucím generacím, je stále ještě statek věčné hodnoty; že i nyní zůstáváme státem nikoliv z nejmenších, národem s kulturou, jež se rovná kultuře větších národů světa, a kulturou mnohých z nich převyšuje. To vše nás zavazuje, abychom drželi toto nejvlastnější dědictví v klidné a pevné ruce.*“⁸⁸ V jeho projevu se odkazuje na kořeny, které můžeme identifikovat jako lidové tradice, jež by měly podle něj být zachovány i nadále přes těžší období národa.

Hodnoty, na nichž stála první republika jako otevřenost zahraničním vlivům a modernizace, byly zavrhovány. „*Lid se vrací ke staré literatuře, vyhledává zaprášené svazečky vlasteneckých básní, kupuje knihy historické. (...) Už se lid nepídí po Celinech, Freuchtwangerech, Remarquerech atd. Staré národní perličky jsou srdci lidu cennější, než hypermoderní tvorba novodobých literátů, kteří nerozumějí sami sobě a jimž nemůže porozumět lid. Lid prožívá nové národní probuzení.*“⁸⁹ Z uvedené pasáže článku v periodiku *Večer* lze usoudit, že zahraniční vlivy a kultura byly odmítnuty a populace se vracela k českým autorům a tématům. Tradicím byl vtisknut nový obsah, který reflektoval nové poměry v republice a česká kultura se měla odtrhnout z evropského rámce a čerpat výhradně z vlastních zdrojů a venkova.⁹⁰ „*Národy posuzujete podle jejich kulturní úrovně, která se nejlépe zračí v uměleckém nadání venkovského lidu žijícího a tvořícího dosud ze sebe, z vlastní tradice, z vlastního osobitého života. Každý národ přejímal sice mnohé od sousedů a čím živější byly jeho styky, tím stále se zdokonalujícím komunikacích, tím intenzivnější bylo přejímání cizích kultur, zejména u větších měst a středisek. Venkov, dědina zachovává však*

⁸⁷ Soukupová, *Způsoby využití a význam tzv. lidové kultury v české společnosti v Protektorátu Čechy a Morava*, 284–301.

⁸⁸ „Rozloučení prezidenta dr. Beneše s občanstvem“, *Národní listy*, 6. října 1938.

⁸⁹ „Lid je zlatý“, *Večer*, 4. listopadu 1938.

⁹⁰ Soukupová, *Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava*, 36–53.

*nejdéle osobitou tradici národa a kmene a zachránila často jeho podstatu. (...) Avšak běda, kdyby přijal více cizího než může sám asimilovati a to cizí bylo dokonce méněcenné než to vlastní, až mu z jeho osobitosti zůstala jen pokažená řeč jako dorozumivací jazyk. Pak by takový národ, a to se týká každého národa, ztratil by své poslání na tomto světě a smysl své další existence.*⁹¹ Vlivy zahraničních a cizích kultur byly vnímány jako faktory, které mohou negativně ovlivnit místní kulturu a ohrozit ji. Toto téma bylo pravidelně diskutováno autory článků v Uprkově kraji, jak je patrné z uvedené citace.

Protektorátní administrativa si byla plně vědoma potenciálu, který lidová kultura představovala, neboť tvořila nedílnou součást životů značné část populace, a proto docházelo k politizaci tradic a rituálů a k výrazné podpoře ze stran obou administrativ. Podpory lidové kultury z německé strany využila Národopisná Morava, která na tuto situaci poukazovala i ve svých člancích, čímž mohla dostat ještě většího kreditu: *„Říšské vedoucí kruhy u nás v Protektorátě, stejně jako kruhy vládní, ukázaly již tolikrát své hluboké porozumění pro aktuální potřeby moravského Slovácka a pro rozvoj jeho lidové kultury. Využijeme proto této mocné podpory a dokažme, že my, moravští Slováci, jedno jsme, jde-li o blaho našeho kraje, a že jsme kdykoli s to, podati nejvyšší možný pracovní výkon na poli hospodářském i kulturním, běží-li o prospěch celku a přináší-li tato práce trvalý užitek celému národu.*⁹² V Německu tento trend politizace nastal již ve 30. letech, kdy byly pořádány slavnosti dožínek, během nichž byl sedlák oslavován jako základní pilíř společnosti, jenž přispívá k vytvoření Nové Evropy. Vysoká účast na slavnostech a dalších akcích pak poskytovala příležitost k propagaci ideologie prostřednictvím projevů. Tyto prvky byly následně adaptovány i protektorátní správou. Podpora tradičních hodnot měla za cíl rozbití moderního myšlení a odmítnutí cizích kulturních vlivů. Žijící lidová kultura na vesnicích způsobila, že vesnice začaly odmítat města, ve kterých tradice nebyly tak pevně zakotveny. Posílením venkova měl být zajištěn sociální klid nezbytný pro nepřerušovaný chod výroby.⁹³ Tento záměr zachování chodu průmyslu představoval jeden z hlavních motivů i u podpory české lidové kultury a venkova, jak je ilustrováno v citaci z článku.

Lidová kultura postupně od dvacátých let 20. století zastávala významnou roli jako nástroj k dosažení osobních a politických cílů v regionu. Paralelně s protipražskými náladami a tendencí udržet si vlastní regionální identitu, odlišující se od té pražské, byla

⁹¹ Vladimír Sova, „Kulturní poslání Slovácka“, *Uprkův kraj*, září 1942.

⁹² František Přestupný, „O rozvoj lidové kultury“, *Lidová tvorba*, červen-červenec 1941.

⁹³ Soukupová, *K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války*, 75–97.

posilována podpora obnovy tradic. Otřesy ve společnosti vyvolané podpisem mnichovské dohody přiměly obyvatelstvo hledat se v nejistých dobách oporu v osvědčeném a známém, co se po staletí měnilo jen minimálně a tím byly právě tradice, hodnoty a zvyky. Hodnoty první republiky, jako otevřenost vůči cizím vlivům a modernizace, postupně ztrácely svůj význam v populaci. Obě správy, jak říšská tak protektorátní, si začaly uvědomovat potenciál, který lidová kultura skýtala díky své popularitě a zakořeněnosti a začaly ho využívat ve svůj prospěch. Tohoto potenciálu pro dosažení cílů využila i Národopisná Morava prostřednictvím pořádání národopisných akcí, kurzů nebo vydáváním periodika obsahujícího články jak politického charakteru, tak články věnované lidové kultuře.

2.1 Národopisné akce

Národopisné slavnosti byly napříč Protektorátem organizovány především Národním souručenstvím, spolkem Orel a Národopisnou Moravou, která se postupně stala hlavním pořadatelem těchto událostí, získávajíc tak monopolní postavení. Cílem jejích akcí bylo především zdůraznit specifickou Slovácka a tím oslabit český vliv a šířit myšlenky nacistické ideologie mezi široké publikum a vystupující různých věkových kategorií.⁹⁴ Slavnosti měli i funkci pacifikační, kterou Blanka Soukupová nazvala jako „chléb a hry“. V oblasti bylo nutné zajistit klid a udržet kontrolu nad obyvatelstvem a toho mělo být dosaženo právě prostřednictvím vytvoření zábavy.⁹⁵ Slavnosti tedy nebyly pouze estetickým zážitkem, byly pečlivě plánovány jako prostředek k propagaci politických názorů a využití velkého publika.⁹⁶

Národopisné události byly jednou z mála aktivit, které nacistický režim toleroval, a proto bylo vhodné je využít k propagaci ideologie. Národopisná Morava na svých akcích podporovala patriotismus, protičeské nálady a oslavu slovácko-německého přátelství. Tyto události byly jednou z mála příležitostí pro veřejnost k zábavě, a proto se těšily vysoké účasti. Pozitivní přijetí obyvatel a rozsáhlé publikum podtrhlo dojem okupantů, že Národopisná Morava má širokou podporu veřejnosti, a tím získávala další podporu ze strany německého režimu. Pro mnoho lidí to však byla především možnost návratu k tradicím a vyjádření svého vlastenectví.⁹⁷

⁹⁴ Soukupová, *Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava*, 36–53.

⁹⁵ Soukupová, *Protektorátní národopisné slavnosti, Národopisná Morava, Antonín Václavík a (ne)schopnost kritické reflexe klíčového úseku dějin našeho oboru*, 44–45.

⁹⁶ Soukupová, *Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava*, 36–53.

⁹⁷ Mezihorák, *Hry o Moravu*, 92–93.

Veškeré národopisné slavnosti se měly konat pod dozorem Národopisné Moravy. Samotná organizace o tom už v roce 1941 píše v Uprkově kraji: „*Podle usnesení presidia smí býti v přítomné době konána v každém měsíci jen jedna národopisná nebo zvykoslovná slavnost. (...) Upozorňujeme, že udílíme souhlas ke konání jen těch slavností, které budou presidiu alespoň 3 neděle předem hlášeny a jejichž přesný podrobný pořad (...) bude schválen kulturním referentem presidia.*“⁹⁸

Kromě národopisných slavností Národopisná Morava pořádala i národopisné kurzy, přednášky, výstavy či soutěže o nejkrásnější chalupu a výšivky nebo třeba o nejvyšší počet slováckých knih v obecní knihovně. Sama publikovala také knihy, zpěvníky nebo filmy o lidovém umění. O svých akcích a kurzech Národopisná Morava informovala především prostřednictvím periodika Moravská orlice, v němž od června 1940 měla vyhrazený prostor v nedělních vydáních.

První akcí, kterou Národopisná Morava uspořádala, byla přehlídka krojů a zvyků v Hluku již několik týdnů po svém založení v srpnu 1939. S touto prezentací Národopisná Morava vystoupila následně i na národopisných slavnostech ve Vídni.⁹⁹

V srpnu téhož roku se měly konat národopisné slavnosti v Hroznové Lhotě, avšak kvůli akci Národopisného souručenství ve Strážnici se slavnosti neuskutečnily. Důvod, proč se tak stalo, vysvětloval Jan Ryba při mimořádném lidovém soudu v roce 1946: „*Pokud se činnosti Národopisné Moravy týče, projevovala se tato různými lidovými slavnostmi, ku kterým byly zvány význačné německé osobnosti jako např. Oberlandrat Bayerle ze Zlína a zem. president moravský Schwabe a jiní. Pamatuji se, že jednou měla býti pořádána národopisná slavnost v Hroznové Lhotě, na kterou Vávra pozval Schwabeho i Bayerleho a jiné německé činitele. Tato slavnost se však nekonala, protože tentýž den uspořádalo národní souručenství slavnost na okrese strážnickém. Okresní sekretariát národ. souručenství ve Strážnici dal tehdy příkaz svým členům, aby se slavnosti v Hroznové Lhotě nezúčastnili, proto Národopisná Morava musela od pořádání slavnosti upustiti bez ohledu na to, že pozvaní hosté z řad německých na slavnost přijeli. Tehdy Josef Vávra jako organisátor slavnosti v Hroznové Lhotě musel se německým hostům omluviti a v náhradu za pobyt na slavnosti, byli němečtí hosté pozváni do bytu Jana Úprky.*“¹⁰⁰ Z odcitované pasáže vyplývá,

⁹⁸ *Uprkův kraj*, říjen-listopad 1942.

⁹⁹ Soukupová, *Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava*, 36–53.

¹⁰⁰ Pokračování protokolu s Janem Rybou dne 6. 8. 1948. Archiv bezpečnostních složek, Ministerstvo vnitra, sign. 2M 13740, cit. dle Soukupová, *Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava*, 44.

že Národopisná Morava zvala na své akce i představitele okupační správy. Zároveň lze usoudit, že vztahy s Národním souručenstvím se začaly zhoršovat už v roce 1939, neboť akce, která se nakonec uskutečnila, byla právě ta, jež byla pořádaná Národním souručenstvím. Tento fakt naznačuje, že Národopisná Morava mohla začít pocítovat snahu Národního souručenství o postupné vytlačení z jejího postavení v kulturních záležitostech ve prospěch Národního souručenství.

Jednou z největších akcí byla událost Národopisné slavnosti luhačovické tzv. Slowakenfest, která se konala v Luhačovicích ve dnech 13. a 14. července 1940, o nichž Národopisná Morava informovala v nedělním čísle Moravské orlice: „*Slyšeli jste už, že v neděli 14. července se vám představí Slovácko na národopisných slavnostech v lázních Luhačovicích? Že pořad těchto slavností pořádaných na námět ‚Slováci jací sú‘ vyplní národopisné skupiny z Velké, Podluží, Strážnicka a bánovští chlapani? Že tyto slavnosti, jejichž rozhodující pořadatelskou složkou je Národopisná Morava přijede mnoho významných hostí?*“¹⁰¹ Na tuto událost již nebyli pozváni zástupci Národního souručenství, ale pouze protektorátní představitelé. Kdo byl na slavnosti pozván, je zmíněno v článku „Národopisné slavnosti v Luhačovicích“ v Moravské orlici: „*Jak jsme již podrobně oznámili ve Večerní Moravské orlici, konaly se v sobotu a neděli v Luhačovicích národopisné slavnosti. Ke slavnostem se také dostavili zástupci říšských úřadů a branné moci, mezi nimi zejména zástupce pana říšského protektora a vedoucí jeho brněnské úřadovny pan ministerský rada Naudé, zástupce státního tajemníka Ing. Zankl. Oberlandráti z Brna a ze Zlína, zástupci vojenské posádky a jiné.*“¹⁰²

Podobný charakter měla i manifestace u sv. Antonínka v Blatnici. Kaple sv. Antonína Paduánského byla vybudována roku 1668 a téměř od samého počátku byla místem poutních procesí. Tyto poutě trvaly od 13. června a mše svaté se konaly každou neděli až do neděle po svátku sv. Cyrila a Metoděje. Dvě hlavní poutě připadaly na neděli po sv. Antonínu a na sv. Petra a Pavla.¹⁰³ Na tomto tradičním poutním místě byla svolána manifestace dne 28. června 1942, která odsuzovala atentát na říšského protektora Reinharda Heydricha. „*V neděli dne 28. června sešel se na místě tradičních poutí u sv. Antonínka nad Blatnicí k velké manifestaci také lid Moravského Slovácka, aby manifestoval svou věrnost Velkoněmecké říši a svému národu. Již od ranních hodin pěšky, na vozech, i na kolech putoval lid ze širého*

¹⁰¹ „Slyšeli jste už, že:“, *Moravská orlice*, 14. července 1940.

¹⁰² „Národopisné slavnosti v Luhačovicích“, *Moravská orlice*, 30. července 1940.

¹⁰³ Karel Eichler, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku* (Brno: Moravská akciová kněhtiskárna, 1888), 434–435.

*kraje, většinou v nádherných slováckých krojích, na proslulé poutní místo, které před desátou hodinou se podobalo rozvlněnému moři jásavých barev. Počet účastníků byl odhadován na 40 000.*¹⁰⁴ Jak je zjevné, uvedená pasáž ze sborníku projevů prezidenta a členů vlády vykazovala tendenci k zveličování celé události. Zahájení manifestace se zhostil Jan Uprka, který tlumočil pevnou vůli slováckého lidu pracovat v zájmu Protektorátu a jako hlavní řečník vystoupil Emanuel Moravec. Ten konstatoval, že Slovácko našlo správný postoj k Velkoněmecké říši a zdůraznil nutnost eliminace nepřátel: „*Je zcela správné a v zájmu národa, když zahyne třeba sedm tisíc lidí, aby sedm milionů mohlo dále spokojeně žít a naše národní statky kulturní předat nedotčené a rozmnožené dalším generacím.*“¹⁰⁵ I když se značná část přítomných lidí ke kapli pravděpodobně vydala na pouť a nikoliv na manifestaci, stále byli vystaveni projevům, které mohly ovlivnit jejich názory, a mohli být strženi masovou atmosférou.¹⁰⁶

Národopisné akce poskytovaly efektivní způsob k navázání kontaktu mezi obyvatelstvem a politickými představiteli a vystavit je politickým projevům. Nicméně, ne vždy bylo možné na každé události přímo prezentovat folklorní skupiny s tradičními tanci a písněmi. Z tohoto důvodu byly často využívány tradiční kroje samotné jako reprezentativní symboly kulturního dědictví.

2.2 Kroje

Na některých společenských akcích, pořádaných nejen Národopisnou Moravou, ale i protektorátní správou, nebylo možné přímo prezentovat tradiční tance či řemesla. Jednou z alternativ, jak stále zachovat duch tradiční lidové kultury na těchto událostech, bylo využití krojů. Kroje se tak staly nedílnou součástí významných akcí. Delegace v krojích se účastnily událostí, jako byly například narozeniny prezidenta Háchy či pohřeb Heydricha. Kroje sloužily i jako kulisy na dalších událostech a fotografiích říšských a protektorátních představitelů.¹⁰⁷

K využívání krojů a lidové výroby se vyjádřil i Josef Vydra: „*Nacisté nejen že nebránili [...] manifestacím v krojích, ale naopak je podporovali sami účastí svých vysokých úřadů, podporovali je jako cizineckou podívanou pro ně samé a pro jejich hosty z říše.*“

¹⁰⁴ Knižnice ministerstva lidové osvěty, *V hodině dvanácté. Soubor projevů státního prezidenta a členů vlády Protektorátu Čechy a Morava po 27. květnu 1942* (Praha: Orbis, 1942), 77.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 78.

¹⁰⁶ Soukupová, *Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava*, 36–53.

¹⁰⁷ *Ibid.*, 36–53.

*Podporovali i lidovou výrobu, vyšívání, keramiku, malované věci ze dřeva a veškerý další svéráz lidové výroby, která měla skvělou konjunkturu. Když jsme mimoděk uvažovali o tom, proč, dalo se to dobře pochopit. Předstírali nám Čechům, že nás podporují v naší svébytnosti a národní kultuře, že nám zachraňují lidové umění, lidový průmysl [...] ale vše proto, abychom neviděli, že nám zatím nacisté brali těžký průmysl.*¹⁰⁸ Podle jeho názoru byla podpora lidové výroby ze strany Německa koncipována s úmyslem pro vytvoření sociálního klidu, aby nebyla přerušena výroba a zároveň jako zástěrka pro skutečnost, že těžký průmysl byl využíván pro potřeby Říše.

Odkládání krojů bylo považováno za nezdravé a vztah obyvatel vesnic ke krojům byl jedním z kritérií při rozdělování vesnic do kategorií památkových obcí.¹⁰⁹ „*Kdo naše kraje zná, ví dobře, jak rychle v posledních letech kroje z našich vesnic mizely a místo nich vtíral se k nám kroj městský. Nejlépe to můžeme pozorovati na dívkách a chlapcích, kteří odešli za zaměstnáním do měst. Kolik jich pak přišlo domů v krojích? Jen mizivé procento!*“¹¹⁰ V článku jeho autor Jan Koryčan pozoroval, že stále méně lidí se po studiu a práci ve městech vracelo do svých domovských vesnic v krojích a místo toho přinášeli oblečení městské. Dále zdůrazňoval, že návrat krojů do běžného života vyžadoval více než jejich pouhé předvádění na slavnostech. Bylo proto nezbytné podporovat obyvatelstvo v samotném šití krojů a upozadovat oblečení městské. Šití krojů ale bylo finančně nákladné a bylo potřeba mít suroviny na látku. I s tímto ale Národopisná Morava ve svých úvahách počítala a chtěla rozšířit pěstování lnu a konopí, jak lze vyčíst z následující citace: „*Národopisná Morava má ve svých stanovách kromě činnosti národopisné též činnost hospodářskou. (...) V první řadě se chceme starati o rozšíření pěstování lnu a konopí. (...) ...neboť jen pěstováním a zpracováním lnu a konopí bude možno obnoviti a udržeti některé součástky našeho kroje.*“¹¹¹

Kroje představovaly výrazný prvek lidového kulturního dědictví a díky jejich pestrosti a barevnosti byly na první pohled nepřehlédnutelné a charakteristické prvky umožňují snadnou identifikaci jejich regionálního původu. Staly se tak proto dalším využívaným prvkem, který je jednoduše zachytitelný pouhým zrakem. Lidé oděni v tradičních krojích sloužili jako symboly kulturního bohatství při významných protektorátních událostech. Sami představitelé Národopisné Moravy často při různých

¹⁰⁸ Václav Vydra, „Svéráz, letoráz, nehoráz“, *Věci a lidé* 4, 1952–1953, 438–439. cit. dle Soukupová, *Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava*, 36–53.

¹⁰⁹ Soukupová, *Způsoby využití a význam tzv. lidové kultury v české společnosti v Protektorátu Čechy a Morava*, 284–301.

¹¹⁰ Jan Koryčan, „Lidové kroje a jejich význam“, *Uprkáv kraj*, duben–květen 1943.

¹¹¹ Josef Taťák, „Co chystá Národopisná Morava“, *Moravská orlice*, 2. března 1941.

příležitostech kroje vynášeli, což podtrhovalo jejich spojení s tradicemi.

2.3 Periodika s příspěvky členů Národopisné Moravy

Využití lidové kultury Národopisnou Moravou bylo patrné nejen při slavnostech nebo v podpoře nošení tradičních krojů, ale také v článcích periodik, do nichž přispívali členové Národopisné Moravy. Konkrétně se jedná o tři periodika – Lidová tvorba, Moravská orlice a Uprkův kraj. Tato část práce se zaměřuje na způsob, jakým se v textech prolínala lidová tematika a protektorátní ideologie.

Časopis Lidová tvorba byl vydáván družstvem Lidová tvorba. To bylo založeno v roce 1936 s primárním záměrem zachránit odvětví domácí výroby. Jedním z prostředků k dosažení tohoto cíle bylo vydávání časopisu Lidová tvorba, jehož první číslo bylo vydáno v únoru 1940 a následně vycházelo jednou za měsíc nebo ve zdvojeném vydání jednou za dva měsíce. Obsahově se Lidová tvorba věnovala tradicím, jednotlivým specifikám regionů, různým umělcům a historii i aktuálním zprávám. Redaktorem byl František Přestupný, v posledních dvou číslech byl pak redaktorem Jaroslav Hruban. Od srpna 1941 do října 1941 v periodiku mezi články s tématem lidové kultury vyskytovala samostatná hesla v rámečcích jako například „Říše vítězí na všech frontách pro Evropu!“ nebo „Víra ve vítězství Říše“, doprovázená znaky velkého písmene V. Tyto proklamace byly součástí Akce Victoria, jejímž cílem bylo naplnit denní život obyvatel Protektorátu hesly a znaky, které měly posílit jejich přesvědčení o vítězství Říše a nezbytnosti spolupráce.¹¹² V roce 1942 byl časopis Lidová tvorba sloučen s časopisem Uprkův kraj.¹¹³

Moravská orlice, časopis vycházející v Brně od roku 1863, byl původně listem bez politické příslušnosti, který se zaměřoval především na průmysl a zemědělství. Orlice vycházela šestkrát týdně. Po začátku války se periodikum Moravská orlice začalo jednostranně přiklánět k Německu a jeho titulní stránky se soustředily zejména na aktuální události války, podporu Říše a šíření antisemitismu. Od 2. června 1940 přinášelo každé druhé nedělní vydání informace o činnosti Národopisné Moravy.¹¹⁴ Ve svém prvním článku v Moravské orlici Národopisná Morava informovala čtenáře o své činnosti a programu: „*Přátele Slovácka, Hané a Valašska budou dnešním dnem počínaje s Národopisnou*

¹¹² Viktor Janák, „Proměny etnografických časopisů Slovácka v letech 1936-1950“, *Historica Olomucensia* 61, č. neuvedeno (2021): 167–184.

¹¹³ Renata Sejbalová, „Hnutí Národopisné Moravy“ (diplomová práce, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, 1985), 8–10.

¹¹⁴ Sejbalová, *Hnutí Národopisné Moravy*, 10–12.

*Moravou ještě v užším kontaktu. Budou spolu spojeni i samostatnou tiskovou přílohou, která již dnes ukazuje program původní a nejstarší národopisné slavnosti. (...) Tato samostatná příloha má být stručným přehledem národopisného i hospodářského snažení oněch krajů, které jsou posledními ostrovy tak krásného a hledaného národopisného života.*¹¹⁵

Moravská orlice Časopis byl zastaven v dubnu 1943. V posledních číslech jsou některé články publikované v Moravské orlici paralelně i v Uprkuvě kraji.¹¹⁶

Uprkuv kraj - list pro lidovou kulturu a hospodářství moravských Slováků byl časopis vydávaný Národopisnou Moravou od září 1942 do února 1945. Vlastní periodikum bylo jedním z cílů Národopisné Moravy od jejího založení. Uprkuv kraj byl vydáván jednou měsíčně nebo ve zdvojeném vydání za dva měsíce a zabýval se lidovým uměním a kulturou i hospodářským životem Slovácka. Podle Sejbalové Uprkuv kraj sloužil jako prostředek seberealizace „...především kolaborantům a diletantům, kteří se halí do pláště strážců lidového umění a nositelů čistých ideálů. Chtějí vidět sluncem prozářený život, který je možný jedině v rámci Říše, chtějí lásku a práci, která pak udrží i původnost krajů.“¹¹⁷

Periodikum přinášelo zejména řadu národopisných materiálů, věnující se slováckým krojům, zvykům, nářečí nebo osobnostem a byly zde také publikovány lidové povídky a básně.¹¹⁸ Významná část článků je doplněna o fotografie, které často nejsou přímo spojeny s obsahem článku. Jsou na nich vyobrazení převážně mladší lidé v krojích, při práci nebo archeologické nálezy nebo architektura Moravy. Na titulní stránce časopisu se ale pravidelně objevovaly texty obsahující typicky kolaborantská hesla, vyjadřující podporu Říši, antisemitské pasáže, nebo texty týkající se budování Nové Evropy. Hned v prvním čísle časopisu autor článku pod pseudonymem j.k.b. na titulní stránce psal: „V tom je rovněž úkol Národopisné Moravy, úkol prohlubovati odkaz v Uprkuvě kraji, ruku v ruce s novými, zdravými proudy v Evropě, které, jak už tolikrát bylo dokázáno, jsou vysoce příznivé plánům na zachování rázovitosti Slovácka.“¹¹⁹ Tato citace ilustruje postoj Národopisné Moravy ke „zdravým proudům“, které podle jejich interpretace reprezentovalo nacistické Německo. Názvy prvních článků jednotlivých čísel jsou často heslovité názvy, které jsou na první pohled propagandistické – „Novou a lepší cestou“, „Nejen vyrobit, ale i dodat“, „S krví svých otců“, „Prameny síly a zdraví národa“ nebo „Společná silná fronta“.

¹¹⁵ „Slovo úvodem“, *Moravská orlice*, 2. června 1940.

¹¹⁶ Sejbalová, *Hnutí Národopisné Moravy*, 10–12.

¹¹⁷ *Ibid.*, 13.

¹¹⁸ Janák, *Proměny etnografických časopisů Slovácka v letech 1936–1950*, 167–184.

¹¹⁹ jkb., „Pozdravení Slovácku“, *Uprkuv kraj*, září 1942.

Charakteristickým znakem všech tří uvedených periodik je spojení různých témat článku v tisku, z nichž některé se věnovaly situaci v Evropě nebo podpoře Říše, zatímco další mapování tradic, zvyků nebo historie. Tímto způsobem byla dosažena vzájemná interakce mezi politickými texty a prezentací lidové kultury. Takové propojení umožnilo Národopisné Moravě ovlivňovat vnímání a interpretaci lidové kultury veřejností.

Závěr

Tato práce se zaměřila na hnutí Národopisná Morava, které fungovalo v období druhé světové války na území Protektorátu Čechy a Morava. Práce se zabývala jejím vznikem, programem a ukončením činnosti a rovněž analyzovala její vztah k lidové kultuře. Hlavním cílem práce bylo poskytnout komplexní popis fungování této organizace a ukázat, jakým způsobem Národopisná Morava využívala prvky lidové kultury k prosazení svých zájmů.

Vznik Národopisné Moravy v červnu roku 1939 přinesl změnu v kontextu vývoje revitalizace lidové kultury. Se vznikem této organizace a prvními slavnostmi, jež byly pořádány Národopisnou Moravou, se stalo zřejmé, že její činnost nebude omezena pouze na prezentaci lidových tanců a písní, ale bude také sloužit jako nástroj k propagaci politických postojů v souladu s protektorátní ideologií. Práce ukázala, jakým způsobem Národopisná Morava přistupovala k lidové kultuře a zdůrazňuje, že si tato skupina byla vědoma potenciálu lidové kultury jako prostředku k prosazení jejích vlastních zájmů. Na své akce zvala představitele protektorátní i okupační správy, kteří při těchto příležitostech pronášeli své projevy. Do kontaktu s politickými tématy se populace také dostala prostřednictvím periodika Uprkům kraj, jehož obsah byl tvořen jak texty o lidové kultuře tak o politických názorech představitelů Národopisné Moravy. Obyvatelé Moravy byli silně spjati s lidovými tradicemi, které v době druhé světové války v některých moravských obcích tvořily součást jejich každodenního života. Bylo proto snadné získat obyvatelstvo k účasti na těchto aktivitách a vystavit je projevům, heslům nebo setkání s představiteli nacistického a protektorátního režimu.

Tato práce přináší pohled na dva značně rozdílné aspekty činnosti Národopisné Moravy. První z nich je nepopíratelně spojen s kolaborací a spoluprací s říšskou a protektorátní správou. S přítomností antisemitského diskurzu a nacistické rétoriky je obtížné analyzovat druhý aspekt národopisné práce této instituce bez uvažování o těchto faktech. Nicméně nelze její práci vnímat pouze černobíle. Národopisná Morava zřejmě měla určitý podíl na propagaci a udržení lidové kultury, oživení některých tradic a povzbuzení vlastenectví, současně však vystavovala populaci četným politickým článkům a projevům ze strany vedení Národopisné Moravy, Protektorátu nebo Říše.

Summary

This thesis focused on the study of the Národopisná Morava movement. It dealt with its origins, programme and the end of its activities and also analysed its relationship with folk culture. The main aim of the thesis was to provide a comprehensive description of the functioning of this organisation and to show how Národopisná Morava used elements of folk culture to promote its interests.

The establishment of Národopisná Morava in June 1939 brought a change in the context of the development of the revival of folk culture. Previous efforts to revive traditions and to pass them on to the next generation were in most cases without political overtones. With the establishment of the organisation and the first festivals organised by Národopisná Morava, it became clear that its activities would not be limited to the presentation of folk dances and songs, but would also serve as a tool for the promotion of certain political attitudes. This thesis has shown how Národopisná Morava approached folk culture and emphasises that the group was aware of the potential of folk culture as a means of promoting its own interests. It invited representatives of the Protectorate and the Occupation Administration to its events, to give speeches on these occasions, and the population also came into contact with political issues thanks to the periodical *Uprkŭv kraj*, whose content consisted of texts on folk culture as well as on the political views of the representatives of Národopisná Morava. The inhabitants of Moravia were and still are strongly attached to the traditions that were part of their everyday life in some Moravian villages during the Second World War. It was therefore easy to get the population to participate in these activities and expose them to speeches, slogans or meetings with representatives of the Nazi and Protectorate regimes.

This work presents two very different aspects of the activities of Národopisná Morava. The first is undeniably connected with collaboration and cooperation with the Nazi and Protectorate administrations. With the presence of anti-Semitic discourse and fascist rhetoric, it is difficult to analyze the ethnographic work of this institution without considering these facts. However, its work cannot be seen only in black and white. Ethnographic Moravia probably had a role in promoting and preserving folk culture, reviving some traditions and encouraging patriotism, but at the same time it exposed the population to numerous political articles and speeches from the leadership of Ethnographic Moravia, the Protectorate or the Reich.

Použitá literatura

Prameny

Dekret presidenta republiky č. 138/1945 Sb.

Lidová tvorba

Moravská orlice

Národní listy

Uprkův kraj

Večer

Literatura

Bendix, Regina. „Final reflections: “the politics of folk culture” in the 21st century“, *Etnografica* 9, č. 1 (2005) 195–204.
<https://journals.openedition.org/etnografica/2956#citedby>

Danglová, Olga. „Popular Traditions, Folklore and Politics“, *Human Affairs* 19, č. 4 (2009) 329–340.
<https://www.degruyter.com/document/doi/10.2478/v10023-009-0047-3/html?lang=en>

Eichler, Karel. *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*, Brno: Moravská akciová kněhtiskárna, 1888.

Janák Viktor. „Proměny etnografických časopisů Slovácka v letech 1936-1950“, *Historica Olomucensia* 61, č. neuvedeno (2021): 167–184.

Janák, Viktor., „Slovácko sa nesudí aneb konec iniciátorů moravské iredenty“, *Slezský sborník* 120, č. 1 (2022): 55–70.

Jančár, Josef. *Lidová rukodělná výroba na Moravě*. Strážnice: Ústav lidového umění, 1988.

Knižnice ministerstva lidové osvěty. *V hodině dvanácté. Soubor projevů státního presidenta a členů vlády Protektorátu Čechy a Morava po 27. květnu 1942*. Praha: Orbis, 1942.

Kocábová, Soňa. „Národopisná Morava“, *Slovácko: společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí* 38, č. 1 (1996): 213–222.

Lidová kultura. „Pojem a členění“. Naposledy aktualizováno 23. dubna 2023. <https://www.lidovakultura.cz/lidova-kultura/lidova-kultura-v-cr/pojem-a-cleneni/> (staženo 15. dubna 2024).

Mezihorák, František. *Moravský extrémní regionalismus a pokus o Velké Slovensko (1938–1939)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994.

Mezihorák, František. „Moravskoslovenská společnost a Národopisná Morava“. In *Mikulovská sympozia: Politické strany a spolky na jižní Moravě*, ed. Emil Kordiovský. Mikulov: Státní okresní archiv Břeclav, 1992.

Mezihorák, František. *Hry o Moravu. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938–1945*. Praha: Mladá Fronta, 1997.

Pasák, Tomáš. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh, 1999.

Pejčoch, Ivo. *Fašismus v českých zemích: fašistické a národněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945*. Praha: Academia, 2011.

Poláková, Miroslava. *Měli odvahu žít: odboj na Uherskobrodsku v letech 1939–1945*. Praha: Academia, 2018.

Sejbalová, Renata. „Hnutí Národopisné Moravy“. Diplomová práce, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, 1988.

Schreier, Margit. *Qualitative content analysis in practice*. Londýn: SAGE Publications Ltd., 2012.

Slezák, Lubomír. „Národopisná Morava - legenda a skutečnost“. *Dějiny a současnost* 13, č. 4 (1991): 33–37.

Soukupová, Blanka. „Antisemitismus krojovaných kolaborantů v kontextech protektorátní mytologie a propagandy. K aktivitě Národopisné Moravy“. In *Židé a Morava: kniha statí ze stejnojmenné konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 13.11.2013* ed. Petr Pálka. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2014, 132–144.

Soukupová, Blanka. „Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava“, *Národopisný věstník* 38 (80), č. 1 (2021): 36–53.

Soukupová, Blanka. „Protektorátní národopisné slavnosti, Národopisná Morava, Antonín Václavík a (ne)schopnost kritické reflexe klíčového úseku dějin našeho oboru (dodatek k předčasně ukončené diskuzi v Národopisném věstníku)“. In *Národy – města – lidé – slavnosti*, ed. Blanka Soukupová, Róża Godula–Węclawowicz, Grażyna Ewa Karpínska a kol. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2018.

Soukupová, Blanka. „Způsoby využití a význam tzv. lidové kultury v české společnosti v Protektorátu Čechy a Morava“. In *Společnost a kultura v Českých zemích 1939–1949*, ed. Ivan Malý a kol. Praha: Národní muzeum, 2013.